

Arxivística

Rafael Conde, arxiver

Albert Torra

Subdirector de l'Arxiu de la Corona d'Aragó

Rafael Conde y Delgado de Molina va morir sobtadament el 28 de març d'aquest any, Dilluns de Pasqua, al Burgo de Osma (Sòria), als 59 anys d'edat. Des que el 1969 va ingressar de manera brillant al Cuerpo Facultativo de Archiveros y Bibliotecarios, els seus llargs i fecunds 36 anys de vida professional estigueren lligats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Aquí va realitzar totes les tasques que són pròpies de l'ofici d'arxiver i ho va fer deixant l'empremta del seu treball en moltes i diverses seccions de l'Arxiu. A ell es deuen, per exemple, l'organització i catalogació dels, fins llavors, poc coneguts fons patrimonials i nobiliaris ingressats per dipòsit o donació i la revisió i estudi del complex Arxiu del Reial Patrimoni que va fer que arribés a ésser el màxim expert de la rica i difícil documentació econòmica, fiscal i financera medieval. Va exercir també, successivament, tots els càrrecs directius: secretari, sotsdirector i, per últim, director, del 1988 al 1995. No obstant, la seva màxima ambició no fou sinó la de treballar amb els fons documentals inigualables d'aquest arxiu, i durant aquests últims anys s'hi dedicava amb totes les seves energies. Així, va adquirir un coneixement d'una amplitud i profunditat extraordinàries d'un dels Arxius més antics, rics i complexos d'Europa, pel qual sempre va manifestar una admiració il·limitada. Admiració que s'estenia als seus il·lustres predecessors, amb els quals se sentia unit per un vincle especial: el seu orgull més gran fou ésser una anella més de la llarga cadena d'arxiviers que des del segle XIV, i sense interrupció, dedicaren la seva vida a preservar i fer conèixer els seus documents. La seva entrega a l'Arxiu de la Corona d'Aragó ultrapassà amb excés els límits de les estrictes obligacions professionals i va acabar convertint-se en la seva autèntica passió vital, a la qual va dedicar pràcticament tots els seus esforços.

Els fruits d'aquests trenta-sis anys consagrats a l'estudi dels documents de l'Arxiu, de les institucions que els crearen i de la seva història, els va saber transmetre, a més a més, amb una gran generositat i un enorme altruisme, mitjançant múltiples cursos, congressos i conferències. Sobresortia per la precisió i claredat de les seves idees, que aconseguia compatibilitzar amb una més que notable exposició, amena i brillant. Ens ha deixat també més de cent vint publicacions que posen de manifest la varietat i l'amplitud dels seus interessos com historiador i, ensems, la seva

obsessió per la precisió documental. Des de la seva primera publicació, l'edició de les Capitulacions de Colom que es conserven en un registre de la Cancelleria Reial (Madrid, 1970), va mostrar un gran interès i una gran apreciació per la vella tradició arxivística de l'edició de fonts històriques, que va reivindicar apassionadament i on va abocar tots els seus sòlids coneixements de llatí, paleografia i diplomàtica. Recordarem només alguns diplomataris especialment notables, com el relatiu a l'expulsió dels jueus de la Corona d'Aragó, amb un extraordinari conjunt de documents que eren desconeguts i que va saber rescatar d'un registre oblidat durant cinc-cents anys entre els papers del Mestre Racional (Saragossa, 1991), o la reconstitució de l'antiquíssim arxiu particular del patrici barceloní del segle XI Ricard Guillem (Nàpols, 1999). Durant els últims anys treballava en una altra col·lecció documental amb la intenció de reinterpretar una figura controvertida de la història de Sardenya, Ugone II d'Arborea. Malauradament, els més de tres-cents cinquanta documents d'aquest diplomataris només podran aparèixer pòstumament l'any vinent.

Si bé és cert que la majoria dels llibres i articles de Rafael Conde es basen fonamentalment en documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, una part gens menyspreable d'aquests estudis tenen, a més a més, l'Arxiu mateix com a centre del seu interès. Així ho demostren els seus suggeridors treballs d'alta divulgació respecte d'alguns fons, com les guies de la documentació comercial i financera (València, 1981; Madrid, 2004), la guia relativa a Sardenya (Bolotana, 1992; Oristano, 1995) i la de les antigues Corts (Barcelona, 1991), o bé l'inventari informatitzat del fons de la Batllia General de Catalunya, integrat dins l'Arxiu del Reial Patrimoni (Madrid, 2002), sense oblidar la seva àmplia contribució a la Guia General de l'ACA (Madrid, 1986). També es podrien incloure aquí els seus estudis de diplomàtica, des dels més clàssics, sobre la Cancelleria Reial a l'època de Jaume I o Pere el Gran (Saragossa, 1983; Palerm, 1984) fins als que se centren en aspectes més específics, com les falsificacions dels documents de la Cancelleria (Saragossa, 1991) o els signes de subscripció de l'època comtal (Sigmaringen, 1996), estudis que li valgueren l'ingrés a les Comissions Internacionals de Diplomàtica i Sigil·lografia.

Però potser on va desplegar tot el seu coneixement i la seva experiència amb un entusiasme més gran fou en la investigació de la història de l'Arxiu i de la formació dels seus fons documentals. Va ocupar-se del complicat procés d'acumulació i de les successives ordenacions dels pergamins comtals (Barcelona, 1999) i també dels dipòsits de documents reials anteriors a la creació de l'Arxiu al palau de Barcelona, especialment de l'existent al monestir de Sijena (inèdit). Estudià i publicà en edició facsimil les primeres ordinacions de l'Arxiu Reial, de 1384 (Madrid, 1993) i a ell devem conèixer, en una admirable traducció del llatí original, la primera guia d'aquest Arxiu, la *Brújula* de Pere Benet de 1601 (Madrid, 1999). Fruit de tots els anys dedicats a l'ordenació i estudi dels documents de la Batllia General de Catalunya i del Mestre Ra-

cional fou l'exhaustiva història de l'Arxiu del Reial Patrimoni, que va agrupar els fons d'aquestes dues institucions des dels començaments del segle XIX, abans d'integrar-se a l'ACA. (*Lligall* núm. 18, 2001).

Una conseqüència de la seva àmplia visió de la història de la Corona d'Aragó en conjunt va ésser el seu interès per tots els arxius reials, no solament el de Barcelona, des de les circumstàncies de la seva creació fins al seu contingut, vicissituds històriques i significació per a la monarquia. Els seus diversos estudis parcials tocant a aquesta qüestió, algun publicat en aquestes mateixes pàgines (*Lligall* núm. 8, 1994), varen culminar en una obra monumental que havia de constituir la seva tesi doctoral i en la qual treballava fins pocs dies abans de la seva mort: *Reyes y archivos en la Corona de Aragón. Siete siglos de reglamentación y praxis archivística (siglos XII-XIX)*. La seva pròxima publicació quedarà com el compendi de tota la seva saviesa sobre la institució a la qual va consagrar la seva vida i que va saber transmetre amb tanta claredat com passió sincera. També serà el mínim homenatge a aquell que no podia deixar de veure amb tristesa i preocupació com, als últims anys, es parlava cada vegada més amb frivolitat i ignorància d'un Arxiu tan antic i tan complex. Es planyia profundament, encara que mai amb amargor, perquè aquest sentiment no era part del seu caràcter, que tot el seu coneixement, la seva experiència i el seu sentit comú fossin incomprensiblement desaprovats, especialment a Catalunya, fins i tot per algunes iniciatives de l'Associació d'Arxivers. Associació a la qual, per altra banda, sempre havia prestat la seva col·laboració desinteressada, especialment com a vocal del consell d'aquesta revista des de la seva fundació fins a la renovació de la seva junta directiva l'any 2001.

La gran admiració que produeix el conjunt de la trajectòria professional i intel·lectual de Rafael Conde y Delgado de Molina, de la qual només hem fet un atapeït resum, no és més gran, no obstant, que la tristesa que ha provocat la seva prematura i inesperada desaparició. Trobant-se, com es trobava, en la plenitud de les seves facultats i amb un entusiasme juvenil que meravellava, es podien esperar del seu geni fruits encara més valuosos. Però, després de tot, el buit més gran que ens ha deixat ha sigut el de la seva personalitat brillant i irrepètible, plena de generositat i d'humanisme. Que en pau descansi.

Bibliografia selecta¹

1. *Capitulaciones del Almirante D. Cristóbal Colón y salvoconductos para el descubrimiento de América*. Madrid, 1970. (2a ed., Granada, 1980). (En col·laboració.)
2. "La colección de pergaminos procedentes del monasterio de Veruela, del Archivo de la Corona de Aragón", *Cuadernos del Historia Jerónimo Zurita*, XXXV-XXXVI (1978), pàgs. 117-171.

3. *Estudio tipológico de la documentación comercial y financiera medieval: Fuentes del Archivo de la Corona de Aragón*. Valencia: Departamento de Paleografía, 1981. 175 pàgs.
4. "La transmisión de la lussio Regis en la producción documental bajo Jaime II: Estudio del registro Curie I del Archivo de la Corona de Aragón", *Las Cancillerías de la Corona de Aragón y Mallorca desde Jaime I a la muerte de Juan II. Folia Parisiensia.1*. Saragossa, 1983, pàgs. 83-103.
5. "Registros y registración bajo Pedro el Grande", *Actas del XI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Palermo, 1984, vol. IV, pàgs. 397-407. (En col·laboració.)
6. *Castell de Càller. Cagliari catalano-aragonesa*. Càller, 1984. (En col·laboració.)
7. "La Escribanía-Cancillería de los Condes de Urgel (s. ix-1414)". *Folia Munichensia*. Saragossa, 1986. (En col·laboració.)
8. "Notarias y escribanías de concesión real en la Corona de Aragón (s. XIII-XV)", *Actas del VII Congreso Internacional de Diplomática*. València, 1986, pàgs. 291-329. (En col·laboració.)
9. "Real Patrimonio". "Diversos", *Guía del Archivo de la Corona de Aragón*. Madrid, 1986. pàgs. 295-318 i 385-409.
10. "Las actividades y operaciones de la banca trecentista barcelonesa de Pere Descaus y Andreu d'Olivella", *Revista Española de Finanzas y Contabilidad*, vol. XVIII, núm. 53, pàgs. 115-169. Trad. italiana: "Le attività e le operazioni della banca trecentesca di Pere Descaus e Andreu d'Olivella", *Medioevo. Saggi e Rassegne*, 15 (1983), pàgs. 109-182.
11. "Arxius de l'Administració Central", *Lligall*, 1 (1988), pàgs. 13-21.
12. "La titularidad de las notarias parroquiales catalanas desde Pedro II (III) el Grande a Jaime II: del proyecto Besalú (1281) a la pragmática de 1302", *Estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*. Barcelona, 1988, pàgs. 31-50.
13. "Documentos y sellos falsos de cancillería de la Corona de Aragón", *Actas del IX Congreso Internacional de Diplomática*. Saragossa, 1991, pàgs. 37-64.
14. *La Expulsión de los judíos de la Corona de Aragón. Documentos para su estudio*. Saragossa, 1991. 213 pàgs.
15. "Fonts per a l'estudi de les Corts i els Parlaments de Catalunya. Catàleg dels processos de Corts i Parlaments", *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional (1988)*. Barcelona, 1991, pàgs. 25-61.
16. "Oristano e il Giudicato d'Arborea nell'Archivio della Corona d'Aragona", *Musica e memoria storica. L'età del Giudicato d'Arborea*

- e del marchesato di Oristano*, Editrice Mediterranea, Bolotana (Nuoro), 1992, a cura de Giampaolo Mele, pàgs. 26-38 (conferència pronunciada en italià, Aula del Consiglio Provinciale, 2 de juliol de 1991).
17. *Les primeres ordinacions de l'Arxiu Reial de Barcelona. 1384 / Las primeras ordenanzas del Archivo Real de Barcelona. 1384*. Madrid, 1993.
 18. "Tipologia de la documentació canviària medieval", *Lligall*, 7 (Barcelona, 1993), pàgs. 43-64.
 19. "Una discutible decisió arxivística del segle xv", *Lligall*, 8 (1994), pàgs. 11-17.
 20. "La documentazione sul Giudicato d'Arborea e sul Marchesato di Oristano conservata nell'Archivio della Corona d'Aragona", *Atti del Convegno Internazionale di Studi. Società e cultura nel Giudicato d'Arborea e nella Carta de Logu*, Oristano, 5-8 de desembre de 1992, a cura de Giampaolo Mele, Comune di Oristano, Nuoro, ed. Solinas, 1995, pàgs. 61-76.
 21. "La creación del Archivo Real de Valencia", *Estudis Castellonencs*, 6 (1994-1995), pàgs. 371-381.
 22. "Los Archivos reales o la memoria del Poder", *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (1993). Actas. I*, Saragossa, 1996, pàgs.121-139.
 23. "Signos personales en las suscripciones altomedievales catalanas", *Graphische Symbole in mittelalterlichen Urkunden. Beiträge zur diplomatischen Semiotik*. Jan Thorbecke Verlag Sigmaringen, 1996, pàgs. 443-452. (En col·laboració.)
 24. "Corona de Aragón: Documentación real. Tipología (S. XIII-XIV)", *Diplomatique Royale du Moyen-Âge. XIIIe - XIVe siècles. Actes du Colloque*. Porto, 1996, pàgs. 273-297.
 25. "L'archivio di Ricard Guillem", a J.E. Ruiz Domènec, *Ricard Guillem. Un sogno per Barcellona*. Nàpols, 1999, pàgs. 173-314.
 26. *La Brújula, guía del Archivo Real de Barcelona. Pere Benet 1601*. Madrid, 1999.
 27. "Estudi arxivístic", a D.A. *Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona, de Ramon Borrell a Ramon Berenguer I*, vol. I, pàgs. 20-62. 3 vol., Barcelona: Fundació Noguera, 1999.
 28. "L'Arxiu del Reial Patrimoni de Catalunya, fons de l'Arxiu de la Corona d'Aragó", *Lligall*, 18 (2001), pàgs. 11-64.
 29. *Inventario de los volúmenes de la Bailía General de Cataluña en el Archivo de la Corona de Aragón* [CD-ROM]. Madrid, 2002.
 30. "Signos, sellos y firmas de las reinas de Aragón", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 25 (Homenatge a la professora Dra. Maria Josepa Arnall i Juan), Barcelona, 2003-2004, pàgs. 925-948.

31. "Documentación bancaria en el Archivo de la Corona de Aragón (Barcelona)", *Historia de la contabilidad bancaria. IV Encuentro de trabajo de Historia de la Contabilidad Bancaria* [CD-ROM]. Madrid, 2004.
32. *Diplomatario aragonés de Ugone II de Arborea*, "Raccolta de documenti editi ed inediti per la storia della Sardegna". Sàsser, Fondazione Banco di Sardegna (en premsa).
33. *Reyes y archivos en la Corona de Aragón. Siete siglos de reglamentación y praxis archivística (siglos XII-XIX)*. 157 pàgs. + 284 docs. transcritos (en preparació).
34. *El archivo real del monasterio de Santa María de Sijena (Huesca). Primer tercio del s. XIII-1308*. 65 pàgs. + 26 docs. en 80 pàgs. (en preparació).

Notes

- 1 Només s'hi indiquen alguns dels treballs més rellevants de Rafael Conde, especialment els relacionats amb l'Arxiu de la Corona d'Aragó d'una manera més directa. Una bibliografia completa sortirà al proper número de la revista *Medievalia*.

Resumen

Recuerdo de Rafael Conde y Delgado de Molina (Tarragona, 1945 - El Burgo de Osma, 2005), archivero e historiador. Sus 36 años de carrera profesional como funcionario del Cuerpo Facultativo de Archiveros y Bibliotecarios estuvieron dedicados íntegramente al Archivo de la Corona de Aragón (Barcelona), del que fue director desde 1988 hasta 1995. Desarrolló también una importante labor investigadora en el campo de la historia de la Corona de Aragón, de sus instituciones y archivos, que plasmó en más de ciento veinte publicaciones. Se incluye una selección de su bibliografía.

Résumé

Hommage à Rafael Conde y Delgado de Molina (Tarragone, 1945 - El Burgo de Osma, 2005), archiviste et historien. Ses 36 ans de carrière professionnelle en qualité de fonctionnaire du Corps d'archivistes et bibliothécaires ont été entièrement voués aux Archives de la Couronne d'Aragon (Barcelone), dont il a été le directeur de 1988 à 1995. On lui doit également un important travail de recherche dans le domaine de l'histoire de la Couronne d'Aragon, de ses institutions et archives, représenté par plus de cent vingt publications. Une bibliographie choisie de son œuvre est jointe à l'article.

Summary

Tribute to Rafael Conde y Delgado de Molina (Tarragona, 1945 - El Burgo de Osma, 2005), archivist and historian. His 36 years of professional career as a functionary of the Association of Archivists and Librarians were dedicated entirely to the Archive of the Crown of Aragon (Barcelona), of which he was the director from 1988 to 1995. He also carried out important research work in the field of the history, institutions and archives of the Crown of Aragon, materialised in over 120 publications. A selection of his bibliography is included.

